

УДК 378.036:378.635.5

*Тетяна Луценко,
здобувач Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини*

ХАРАКТЕРИСТИКА ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ ІНСПЕКЦІЇ ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті подано характеристику творчого мислення у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців державної інспекції техногенної безпеки України. Аналізуються поняття «творчість», «мислення», «творче мислення». Висвітлено на підставі теоретичного аналізу, наукові погляди щодо суті та ознак творчого мислення. Узагальнено ознаки творчої особистості. Доведено важливість формування творчого мислення у професійній підготовці майбутніх фахівців державної інспекції техногенної безпеки України.

Ключові слова: *творчість, мислення, творче мислення, творча особистість, критерії творчого мислення, професійна підготовка, фахівці державної інспекції техногенної безпеки України.*

В статтє дана характеристика творческого мышления в контексте профессиональной подготовки будущих специалистов государственной инспекции техногенной безопасности Украины. Анализируются понятия «творчество», «мышление», «творческое мышление». Освещены на основании теоретического анализа научные взгляды относительно сути и признаков творческого мышления. Обобщены признаки творческой личности. Доказана важность формирования творческого мышления в профессиональной подготовке будущих специалистов государственной инспекции техногенной безопасности Украины.

Ключевые слова: *творчество, мышление, творческое мышление, творческая личность, критерии творческого мышления, профессиональная подготовка, специалисты государственной инспекции техногенной безопасности Украины.*

The characteristics of creative thinking in the training of future specialists state inspection technological safety of Ukraine are submitted. The concept of «creativity», «thinking», «creative thinking» is analyzed. It highlights the basis of theoretical analysis, scientific views on the nature and characteristics of creative thinking. The features of creative personality is generalized. The

significance of the formation of creative thinking in the training of future specialists state inspection technological safety of Ukraine is proved.

Key words: *creative personality, individual is creativity, thinking, creative thinking and learning process, training, experts state inspection technological safety of Ukraine.*

Сучасний стан соціально-економічного розвитку нашої держави характеризується значними змінами, які спрямовані насамперед на формування національної системи освіти та її інтеграцію в міжнародний освітній простір. За таких умов головним завданням є виховання творчої особистості майбутнього фахівця, який мав би глибокі системні знання, вміння та навички, був здатен самостійно мислити, швидко адаптуватися до професійної діяльності, змінювати і вдосконалювати її та знаходити шляхи розв'язання професійних і соціальних завдань у будь-яких нестандартних ситуаціях. Саме тому формування творчого мислення є однією з найважливіших складників професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема майбутніх фахівців державної інспекції техногенної безпеки України.

Окремі аспекти проблеми творчого мислення аналізувалися в працях таких вчених, як Г. Альтшуллер, С. Багдасарова, Д. Богоявленська, М. Вертгеймер, Дж. Гілфорд, В. Далінгер, У. Йоманс, Г. Ліндсей, О. Матюшкін, Р. Олпорт, К. Осборн, А. Оуттенс, А. Петровський, М. Скаткін, Р. Томпсон, Е. де Боно, Е. Торренс, Ю. Фокін та ін. Їхні праці є значним внеском у розробку основних положень щодо сутності творчого мислення, його закономірностей і механізмів. Проте, незважаючи на вагомий внесок зазначених науковців у розробку основних теоретичних і практичних положень, багато аспектів зазначеної проблеми залишаються недостатньо розробленими, зокрема – характеристика творчого мислення у професійній підготовці майбутніх фахівців державної інспекції техногенної безпеки України.

Мета статті – на основі аналізу наукових джерел охарактеризувати творче мислення у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців державної інспекції техногенної безпеки України.

Творчість – це завжди відкриття нового і для себе, і для інших, новаторство, створення нових, оригінальних окремих прийомів чи цілісних підходів, які змінюють звичайний погляд на явища, які перебудовують суспільний досвід. Це діяльність на основі опрацювання і реорганізації наявних знань, умінь і навичок. Варто враховувати також те, що творчість характеризується не лише новизною, а й прогресивністю, тобто природа творчої діяльності – творення, породження нового, прогресивного, що сприяє розвитку людини та суспільства. Такий підхід до трактування сутності творчості, безперечно узгоджується з ідеями гуманістичної педагогіки.

Як і будь-яка інша характеристика особистості або процесу її діяльності, творчість може виявлятися з певною силою, на певному рівні. Для одного рівня творчості характерним є використання вже наявних знань і розширення в галузі їх застосування, на іншому рівні – створюється абсолютно новий підхід, який змінює традиційний погляд на об'єкт або галузь знань.

Загальноприйнятими є такі характеристики творчості: потреба в новій ідеї, здатність визначати й формувати альтернативи, ставити під сумнів те, що, на перший погляд, є очевидним; уміння зануритися в проблему і, водночас, відштовхнутися від реальності, побачити перспективу; відмова від орієнтації на авторитети; здатність побачити відомий об'єкт цілком з нового боку, у новому контексті; відмова від категоричних суджень; готовність відійти від звичної життєвої рівноваги і стабільності заради неозначеності й пошуку [2; 8].

Визначаючи творчість як вид людської діяльності, В. Андреев виокремив також низку ознак, які характеризують її як цілісний процес: наявність суперечності, проблемної ситуації або творчого завдання; соціальна та особистісна значущість і прогресивність; наявність об'єктивних (соціальних, матеріальних) умов для творчості; наявність суб'єктивних (особистісних якостей – знань, умінь, особливо позитивної мотивації, творчих здібностей) передумов для творчості; новизна та оригінальність процесу або результату [1, с. 44]. Крім цього, він зазначав, що за умови виключення хоча б однієї зі сформульованих вище ознак, творча діяльність або не відбудеться, або така діяльність не буде творчою.

У наукових джерелах творчість часто визначається, як мислення в його вищій формі, що виявляється як уява і яке виходить за межі відомих способів вирішення завдання, що виникає. З цього приводу Ю. Фокін зазначає, що творчість є неформалізованим процесом створення або виявлення суб'єктом нової інформації чи об'єктів духовної або матеріальної культури, заснованим на мисленні, яке виходить за межі відомого, на реалізації власного бачення об'єкта [5, с. 21]. У цьому тлумаченні найточніше вказано, що творчість – це передусім мислення, а термін «діяльність» використовується для позначення зовнішньої активності суб'єкта творчості, оскільки мислення – це внутрішня активність.

Мислення – це пізнавальний процес, який визначається опосередкованим та узагальненим відображенням дійсності. Опосередкованість означає, що мислення, на відміну від чуттєвих форм пізнання, дозволяє визначити та зрозуміти те, що безпосередньо не відчувається, тобто мислення є процесом позачуттєвого пізнання дійсності. Узагальненість – це, на відміну від відчуття та сприймання, не конкретні відомості про об'єкт та його властивості, а інтегровано перероблена інформація про сутність не тільки одного об'єкта або явища, а цілого класу (типу) об'єктів або явищ. Звичайно, мислення, як будь-який пізнавальний

процес, не може одержувати інформацію без відчуттів та сприймання. Проте, на відміну від них, мислення в осягненні дійсності виходить за межі того, що сприймається безпосередньо. Не маючи спеціалізованих аналізаторів, людина пізнає те, що не може бути безпосередньо їй надане у відчутті – аж до розуміння природи власного мислення.

За допомогою мислення людина пізнає істотні ознаки, що виявляються спільними для споріднених у тому чи іншому аспекті предметів, і осмислює їх узагальнено, оперуючи поняттями. Мислення характеризується як багатофакторна структура, інтегративний складник інтелекту людини. Залежно від рівнів узагальнення інформації, засобів, що використовуються для цього, новизни отриманих результатів, ступеня інтелектуальної активності, виокремлюють декілька видів і способів мислення, одним із яких є творче.

А. Петровський творче мислення характеризує як пізнавальні процеси, що дозволяють людині вирішувати задачі, які не можуть бути розв'язані за допомогою вже відомих людству методів [4].

Р. Томпсон стверджує, що творче мислення спрямоване головним чином на створення нових ідей [3].

Е. де Боно наголошував, що існує декілька абсолютно різних процесів, пов'язаних із творчістю. Їх характеризує термін «латеральне мислення», що визначається як процес зміни сприйняття поглядів, який можливо обробляти і використовувати. Як бачимо, творчий тип мислення він визначає як латеральне мислення – процес обробки інформації на основі творчих здібностей та інтуїції. Творчість є перебудовою стереотипів, а латеральне мислення виступає умовою перетворення звичних уявлень та виникнення нових моделей. Діяльність латерального мислення спрямована на подолання пасивності в мисленні [6].

К. Леви-Стросс, порівнюючи мислення сучасної та архаїчної культур, вказує, що творче мислення є найбільш концентрованим вираженням максимально ефективного і гармонійного функціонування всіх компонентів розумових здібностей людини [2, с. 37].

У своїх дослідженнях окремі науковці також розкривають свої погляди щодо суті творчого мислення. Так, на думку Дж. Гілфорда, одного з перших дослідників цього феномену, сутність творчого мислення може бути розкрита через такі особливості: оригінальність і незвичність висловлюваних ідей, прагнення до інтелектуальної новизни у вирішенні завдання (проблеми), здатність бачити предмет (можливості його використання) під новим кутом зору і продукувати ідеї у невизначеній ситуації (тобто за відсутності передумов для формування нових ідей). Завдячуючи цим властивостям, реалізується прогностично-перетворювальна функція інтелекту, здійснюється творча діяльність людини у різних сферах її непрофесійних і професійних інтересів [2].

Ю. Фокін, приділяючи увагу зазначеному питанню, виокремив низку ознак творчого мислення, а саме: отримання нового результату, нового

продукту; новизна процесу отримання відомого продукту; неможливість отримання нового продукту випадково, шляхом простого неевристичного перебору, простим логічним висновком, або діями з алгоритму; подолання логічного розриву на шляху від умов завдання до його вирішення; зв'язок не стільки з розв'язанням уже поставленого кимось завдання, скільки зі здатністю самостійно побачити і сформулювати проблему; наявність яскраво вираженого емоційного переживання, що передує моменту знаходження рішення [5, с. 90].

Отже, загальний зміст вищевикладеного надає можливість дійти висновку, що творче мислення – це мислення, яке представляє предмети, явища, події в новому світлі, в результаті аналізу ознак, зміщує акценти, і на кінцевому етапі синтезу генерує нові та оригінальні ідеї. Іншими словами, творче мислення – це мистецтво аналізу і синтезу, це процес, в якому присутні як дивергентні (генерування великої кількості ідей), так і конвергентні (прихід до одного рішення) складники.

Треба додати, що важливим показником творчого мислення є нешаблонність, тобто уміння охопити дійсність в усіх її відношеннях, а не тільки в тих, які закріплені в поняттях і уявленнях; уміння переносити знання, пов'язувати один об'єкт з іншим. Для того, щоб повніше виявити властивості якоїсь частини дійсності, потрібно знати всі факти, що до неї належать. Щоб виявити неадекватність понять, що їх охоплюють, методів та форм мислення, потрібно володіти цими поняттями, формами і методами. Звідси – величезна роль знань і вмінь у творчому мисленні.

Невід'ємним елементом творчого мислення є такі психічні процеси, як увага, пам'ять та творча уява. Майбутні фахівці повинні вміти концентрувати свою увагу на одних предметах, а при необхідності переключати її на інші або взагалі розподіляти між декількома предметами чи явищами одночасно. Розвинена пам'ять дає можливість швидкого та якісного запам'ятовування і відтворення інформації, що є необхідною умовою будь-якого виду мислення. Творча уява передбачає самостійне створення нових образів, які реалізуються в оригінальних і цінних продуктах діяльності. У будь-яку творчу діяльність включається уява. Вона відіграє особливо важливу роль на різних стадіях вивчення наукової проблеми і часто веде до визначних здогадок, які пізніше досліджуються і підтверджуються практикою. Уява в процесі навчання сприяє свідомому засвоєнню знань, розвитку інтересу до навчальних предметів, а також творчості.

Треба зазначити, що мисленню конкретної людини наявні індивідуальні особливості, які в різних людей виявляються, насамперед, у тому, що в них по-різному складається відношення взаємодоповнювальних видів і форм розумової діяльності (наочно-дієвого, наочно-образного, словесно-логічного й абстрактно-логічного). Щодо рівня мислення творчої особистості, то він характеризується такими критеріями, як: самостійність, гнучкість, аналітичність, розсудливість, винахідливість, глибина думки,

дотепність та кмітливість. Охарактеризуємо їх детальніше на основі наукових джерел [1–7]:

1. Самостійність – уміння побачити і сформулювати нову проблему без сторонньої допомоги; осмислити і використати суспільний досвід, при цьому бути незалежним у своїх поглядах, сміливо висловлювати думку. Особистість, якій притаманна самостійність мислення, не боїться поразок, над нею не тяжіють попередні невдачі, вона вірить у себе. На превеликий жаль, люди хочуть бути такими, як усі, їм властива конформність, тобто такий стан, при якому людина відмовляється від власної думки, поглядів, а приймає думку більшості.

2. Гнучкість – уміння змінити шлях рішення проблеми, якщо він не задовольняє умову. Людина з гнучким розумом уміє розглядати всі, навіть суперечливі точки зору, зважувати їх істинність. Вона – толерантна, схильна до міркувань, смілива, незалежна, рішуча у змінах і спростуванні, їй притаманне почуття новизни. Уміння радикально змінити свої погляди є дуже важливим, оскільки стереотип, зашкарублість думки не сприяють прогресу, творчості. Догматичність і непоступливість є протилежними гнучкості.

3. Аполітичність, логічність думок – уміння виділяти істотне й узагальнювати, послідовно та чітко приймати рішення, доречно висловлюватися.

4. Розсудливість – уміння оцінити ситуацію, відповідно до цього будувати свою поведінку.

5. Винахідливість – уміння знайти вихід з будь-якої ситуації, розв'язати будь-яку проблему.

6. Глибина думки – здатність детально аналізувати, порівнювати та знаходити істотне, здійснювати різносторонній підхід до розв'язання проблеми, аргументувати її рішення і не обмежуватися вузьким колом ідей.

7. Дотепність – мистецтво з гумором розв'язувати ті чи інші проблеми, влучно висловлюватися.

8. Кмітливість – природний дар, який дає змогу зрозуміти, розпізнати недоступні іншим речі, можливість наблизитися до істини.

Крім цього, потрібно виокремити також групу особливостей психіки та емоційно-вольової сфери творчої особи: легкість асоціювання, лабільність психіки (здатність до швидкого та вільного переключення думок, здатність викликати у свідомості образи і комбінувати їх); здатність до оцінних думок, критичність мислення, інтуїтивізм (уміння вибрати одну з багатьох альтернатив до її перевірки, здатність до перенесення рішень); готовність пам'яті (оволодіння достатньо великим об'ємом систематизованих знань, упорядкованість і динамічність знань) і здібність до згортання операції, узагальнення та відкидання другорядного.

Побутує думка про домінуючу роль природжених здібностей у творчому самовиявленні індивідуума. Однак, ця точка зору є хибною,

оскільки людина відрізняється від відомих особистостей не відсутністю творчих можливостей, а здатністю їх виявляти, підтримувати і реалізовувати. З цього приводу можна стверджувати, що здатність до творчого мислення формується та розвивається протягом усього життя людини, але найефективніше цей розвиток проходить у процесі навчання. Тобто, розвивати творче мислення в процесі навчання означає забезпечити можливість творчого засвоєння знань у складних, проблемних ситуаціях, які характеризуються розкриттям все більш загальних закономірностей і більшими можливостями переходу від вже засвоєних до нових знань.

Вищезазначене дозволяє дійти висновку, що мислення майбутніх фахівців, зокрема – державної інспекції техногенної безпеки України – повинне характеризуватися певними якісними ознаками. Це, перш за все, проблемність мислення, яка полягає у здатності вбачати проблемний вузол при зовнішній простоті вирішення завдання; динамічність мислення – фактор прискореного осмислення подій, що особливо суттєво в екстремальних, напружених ситуаціях, коли треба прискорено вирішувати складні задачі. Широта мислення – здатність охоплювати мисленням різнобічне коло питань, які виникають при вирішенні завдань. Глибина мислення визначає здатність проникнення в суть явища, яке вивчається. А це можливо лише завдяки спрямованому формуванню творчого мислення. Тому правомірним є питання про створення сприятливих умов для розкриття творчого потенціалу кожної окремої особистості, зокрема, у процесі фахової підготовки, оскільки особистість, у якої розвинуто творче мислення, розумна, гнучка, здатна розпізнавати проблеми, парадокси, володіє комплексом розумових операцій, цілісністю сприйняття та спроможна з легкістю генерувати ідеї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В. И. Эвристика для творческого саморазвития / Андреев В. И. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1994. – 286 с.
2. Бескова И. А. Как возможно творческое мышление? / Бескова И. А. – Москва, 1993. – 157 с.
3. Линдсей Г. Творческое и критическое мышление / Г. Линдсей, К. С. Халл, Р. Ф. Томпсон // Хрестоматия по общей психологии: Психология мышления. – М., 1981. – 400 с.
4. Петровський А. В. Новое педагогическое мышление / А. В. Петровский. – Москва, 1989. – 280 с.
5. Фокин Ю. Г. Преподавание и воспитание в высшей школе: Методология, цели и содержание, творчество : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Ю. Г. Фокин. – Москва : Академия, 2002. – 224 с.
6. Боно. Э. Де. Латеральное мышление / Боно. Э. Де. – СПб. : Питер Паблишинг, 1997. – 320 с.